
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

A VERS UTOLSÓ NAPJA

Dóró Sándor: *A virágok rozsdásodása*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

Itt majd most megállunk,
s leplezett mosolyok fürdető
vizében valahányan elúszunk.

(*A szelídség egyetlen arcát*)

Feltehető-e a kérdés, hogy a jugoszláviai magyar irodalom — főként a költészet, persze — jelene rejteget-e a jövő filológusai (és olvasói) számára ma még nem látható, az irodalmi élet felszínére sem került évrékeket? Vagy mindent számon tartunk? És legfeljebb a meglévőt olvashatják, ha olvassák majd, másként.

Dóró Sándor hátrahagyott verseinek kötete a jövő elői ragadta el a „kései” felfedezés örömét. Egy olyan költőt mutat be, aki ez ideig kiszorult az irodalmi gondolkodás és számontartás területeiről, verseit ritkán idézték, költői világát nem vizsgálták, új írásait nem publikálták, egyetlen kötetét, a *Koratavaszi felhők* (1959) címűt az elmúlt két évtized majdnem elfelejtette. Nem véletlenül, ezt is meg kell mondani. Dóró első kötete után költészetünk az általa választott (és lehetséges) úttól merőben ellentétes irányban haladt, más verseszményt hirdetett meg, „tudósabbá” igyekezett válni, a nyelvet, a formát is másként kezelte, látszólag bizonytalanabban, a homályost ostromolta, *versvilágot* épített a romantikusnak tartott vallomásosság és élményszerűség helyett. Megvolt rá az oka, eredményei igazolták. Dóró Sándor nem vállalta ezt a harcot és küzdelmet. De nem talált táborra a másik oldalon sem. Talán nem is kereste a másik oldalt, vagy ott sem találhatta volna meg otthonát, külön útra pedig aligha érezhetett magában erőt. Zátonyra futott, megfeneklett, amit a világból élményein keresztül ő láthatott meg, a költészet már nem fogadhatta be, kivetette magából, beültette egy falusi postahivatal menekvést sem nyújtó irodájába. Tévedett volna a költészet? Kegyetlensége jól ismert, nem tűri a langyosakat, kényeztetni sem tud. Vagy Dóró Sándor tévedett, amikor félreállt, enyhelyre húzódott a költészet

viharai elől? Nyilván kettőjüket terheli a tévedés felelőssége, és aligha számítható ki, melyikőjüket milyen arányban. Annál is inkább, mert Dóró Sándor végül is nem szűnt meg költő lenni. Sem a saját tévedése, sem a költészet kegyetlensége nem állta útját költői megszólalásának.

Hogy csak a halál árnyékában, a valóságos halál forgószelében szólalt meg újra? Nem bizonyos, hogy éppen a halál közelsége vágta fel a nyelvét; ő maga vágta fel, húszévesen, még első kötetének idejében. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy az életére törő halálos betegség ellenére is, előbb-utóbb, újra megszólalt volna, hiszen ifjúkori versei mégsem voltak szalmaláng, első kötete minden hibájával, hiányaival romlandóságával, egy lehetséges költői útról, egy felépíthető költői világképről tanúskodik. Ma már alig olvashatók ezek a versek, és leginkább csak a hátrahagyottak visszajelző sugaraiban kelnek életre, különösképpen a táj- és természetélményből fakadó akkor még — vagy már akkor — elhasználtak látszó képei. Vagyis, nem a halálélmény közvetlensége tette ismét költővé (vagy tette valóban költővé) Dóró Sándort. Egy más élmény ugyanilyen erővel hívhatta volna elő rejtett, szándékosan elfedett költői szándékát. A halálélmény inkább akadályozta megszólalásának kifejlődését, csökkentett önkontrollján, alig hagyva neki időt a versek kidolgozására, kiművelésére. Mert az érdes hangon megszólaló fiatal költőt elsősorban az élet érdekeli nem a vers maga. Élményei vannak — teljesen mindegy, hogy közvetlen élet-, vagy kulturális, vagy éppenséggel megjátszott élmények ezek — s ezeket mondja el, szándéka szerint gáttalanul, a vers megmunkálásának minden gyötrő gondja és kételye nélkül. Rájött, hogy ez képtelenség, és ezért hallgatott volna el? Nem valószínű. Hiszen a hátrahagyott versekben sem hagyott fel az ifjúkoriak költői gyakorlatával. Ezekben is élménybeszámolót ír, vallomást közöl. Ezekben is a közvetlenségre törekszik. Itt is csak ritkán és akkor sem elég meggyőzően tűnnek fel a költői megmunkálás jelei és jegyei. A hangja tompítottabb ugyan, a hangköszörülés érdekessége is eltűnt a verssorokból. S felerősödött az akkor még ismeretlen vagy éppenséggel mímelésnek látszó elégikus hangvétel.

Mit bizonyítanak ezek a különbségek ellenére is számottevő közös vonások a sikertelennek ítélt költői indulás és a sikeresnek mondható költői beérkezés verseiben? Azt, hogy a hátrahagyott versek nem egy költő visszatérésének, hanem megtett útjának meggyőző dokumentumai.

Ebből viszont az következik, hogy a halál nem törte derékba Dóró Sándor költői fejlődését. A hátrahagyott versek nem félbehagyott versek. Annak ellenére sem, hogy az ifjúkori versekben meghirdetett program nem valósulhatott meg; nem a halál akadályozta meg realizálását, hanem maga a program volt életképtelen. Első kötetében, mélyen átérzve a szegénység, a sorscsapások, a szikes élet terheit, fiatal költőtársaihoz szólva a vágyott „szélesebb horizontok felé” kiált egy másik — tel-

jesebb — élet reményével, akkori hite szerint az eszköztelenül is reménykeltő versírással. Nem a korai halál miatt maradtak előtte zártak a horizontok, hanem azért, mert a célba vett horizontok már eleve zártak; ha felnyílnának, csak szédítő ürességüket mutogathatnák. Kikívánkozott a „lelakatolt tájból”, de ez a kívánság is képtelenség valójában. A költői program hibáztatható tehát, a halál — bármennyire is közvetlen élménye a hátrahagyott verseknek — csak külső körülmény, nem akadály, hanem lehetőség, a költői önismeret és a költői beszéd esélye. Megint egyszer beigazolódtott: a halál csak (rossz) regényekben érkezik rosszkor, a valóságban mindig a felvonás végén, mindig pontosan a végzőra lép színre.

Vagyis, amikor Dóró Sándor azt mondja, hogy

Zöld-lilás estben
csörögnek a levelek.
(*Panasz*)

és azt, hogy

Rezgő ködök könnyű húsa
a felszálló füst, intés
(*Táj*)

meg ugyanott, hogy

Ősz kezek gonosz lézengése
lett ez a hazatalálás . . .

— akkor nem a fiatalon elhunyt költő derékba tört művére gondolunk, hanem a költészetre, mert ezekben a sorokban a költészet szólal meg messze túlszárnyalva az egyéni sorsot, és — minden bizonnyal — meg is mosolyogva a kérlelhetlent.

De nemcsak sorokban, képekben ismerhető fel Dóró Sándor költészetének meggyőző értékvilága. Egész versekben is, a *Mályvaszüret idején* címűben, az *Episztola a néhai barátokért és önmagamért* címűben, a *Számadásban*, ahol „a látomások tiszta nedvei” után vágyik, s el is éri azokat például a *Kitisztul*, a *Golgota*, a kötetet is megnevező *A virágok rozsdásodása*, a *Táj*, *A szelídség egyetlen arcát*, *A mindenség jalába . . .* című versekben. Ezek a versek sokszor beféjeztlenységük, sietség hagyta hibáik ellenére is nemcsak egy élet, egy emberi arc és hang, emlékei, hanem igazi költői megvalósulások, kész művek, amelyekkel semmit sem bírt a halál. Azért sem, mert Dóró Sándor nem a halálba vivő betegség kórképét írta meg, hanem látomásainak tiszta nedveit fakasztotta a fájdalomból, a reménytelenségből, a kétségbeesésből. Nem bölcsekedik a halál kapujában, ahogyan a dilettánsok, a fűzfapoéták tennék, akikkel

— tudvalevőleg — mindig megtörténik az, amit tálcolmányaikban leír-
nak. Nem is siránkozik sorsa felett, nincs rá ideje. Persze, nem nézhet
férfias keménységgel sem a halálra, mert ebből csak némaság következ-
ne, a némaságot pedig már jó korán megismerte. Beszél, és ebben mu-
tatkozik meg minden ereje. A barátokra gondol, a hitvesre, szerelemre és
csalódásokra, az eléltre és az elmulasztottra, az elvesztettre és a meg-
találtra, a világra és arra, ami látható belőle. Nem menekül önmagába,
kifelé tekint, tényeket sorol fel, konkrétumokat, betegségéről és a kör-
nyezetéről egyaránt. A természethez fordul, a „nyárfa-zizegésű alko-
nyatot”, a virágok rozsdásodását, a bogarakat, — amik vagy a felszín,
vagy a föld középpontja felé indulnak, attól függően, hogy merre fordul
az évszak — bomló és eltűnő rózsafelhőket lát, vizeket és gyökereket,
nádat és tavat, véres madarakat, megdermedt csendet; felismeri, hogy

lassú, gomolygó ködök
szállják meg a legfontosabb
gócpontokat, a rozsdás kiáltásokat

és hogy

örvénylő forgás
világít be az értelem kérge alá —

(*Golgota*)

— mert minden versében számot ad, önmagáról és a világról, elégikusan
persze, de nem nyomasztó rettenettel, nem is követelőzve, sem kiáltoz-
va. Legtöbbet és legkitartóbban a tájat faggatja. A fájdalomra és a
szenvedésre, gondokra és kételyekre, minden kérdésre a táj válaszol,
megbízható módon, a hiányt sem rejtve el:

Mi volt az a jel,
amit egyszer láttam
a táj arany hempergésében?!

Fekete, esztelen ügetésben,
a haldokló éj sűrűjében
megtalálod-e magad?!

Egyszer a hangya morzsára lel,
s a táj felvidul, kitisztul
arany hempergésben...

(*Kitisztul*)

Ezt a morzsányi — de óriás — jelet Őrzi számára a mind közvetlenebbül
megszólaló táj, sosem látott, de leírható, közölhető, megragadható, iáto-

mássá minősülő képeivel. Mozgást, ritmust tartalmaz, a költői beszéd lehetőségeit.

És éppen a halált közlő tájélménnyel kötődik Dóró Sándor költészetünknek korábban elveszített vonulataihoz, ennek révén kapcsolódik a jugoszláviai magyar költészetnek önismeretet és létezésélményt tükröző törekvéseihez. Vékony sáv ez, de kitapintható, felismerhető. A táj Dóró Sándor számára a közlés lehetősége, a megformálás eszköze. Felfedezés is, a korai versek tájélményéhez viszonyítva mindenképpen. Még akkor is, ha az első kötet anyagából a hátrahagyott versek közé került *Ősz* című nyolcsoros már jelzi a táj később kialakuló, verseit formáló és érlelő szerepét. Ott még a tájjal való azonosulás jól ismert költői eljárását láthatjuk, a kései versekben, a hátrahagyottak legjobbjában már szó sincs ilyen közvetlen kapcsolatról, ezekben a táj verssé, teljes élménnyé alakul át, és csak közvetve, többszörös áttételek útján jelzi a léthelyzettel való lehetséges azonosítást. Persze, Dóró nem intellektualizálja a tájat. Semmit sem számít ki, semmit sem tervez meg, egyszerűen a táj biztosít számára lehetőséget a beszédre.

És még egyszer az írásindító kérdés.

A későbbiek — filológusok és olvasók — felfedezhették volna-e Dóró Sándor költészetét, úgy, ahogyan *A virágok rozsdásodása* tükrében előttünk megmutatkozik? Van-e szava a jövő számára? Minthogy befejezett életműről van szó, és nem is túl gazdagról, ezt a kérdést is fel kell tenni. Dóró Sándor hátrahagyott verseit — bármennyire is fájó kimondani —, annak ellenére, hogy legjobb darabjaiban ellent tudott állni a közvetlen élmény bénításának, annak ellenére, hogy néhány versében ki tudott lépni a partikuláris élmény szorításából, mégis meghatározza a halálra való lassú felkészülés egyedisége, és ez nem vált mindig költészetének javára. Mi még értjük küzdelmét, de értik-e majd azok, akik a küzdő embert már nem láthatják, csak a verset olvassák? Ott, ahol el tudott szakadni saját sorsának egyszerű dokumentálásától — nem ellentmondás, hogy éppen azokban a versekben, amelyekben legnyomósabban van jelen a halálélmény —, költészetet teremtett, s ez sorsának ismerőjéhez éppúgy szólhat, mint azokhoz, akik sorsát nem, vagy csak szürke és szürkítő életrajzi adatokból ismerik.

A vers megírásának utolsó napja nem a vers utolsó napja.

BÁNYAI János